

НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Митна справа // Науково-аналітичний журнал. – Львів, Вип. 6.- 2008.
– С. 66-73

Коросташова І.М.

НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Об'єкти права інтелектуальної власності, які є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини потребують належної правової охорони, яка забезпечується нормативно-правовими актами України та міжнародними договорами, сприяє збільшенню кількості винаходів і раціоналізаторських пропозицій, зростанню інвестицій, розвитку науково-дослідної діяльності, що позитивно впливає на розвиток науково-технічного прогресу, поліпшення якості промислової продукції, підвищення культурного рівня громадян. Завданням правової охорони інтелектуальної власності є закріплення особистих немайнових та майнових прав, що у більшості випадків (залежно від специфіки об'єкта права інтелектуальної власності), здійснюється шляхом видачі охоронного документа уповноваженим на виконання таких функцій органом держави, та сприяння використанню об'єкта права інтелектуальної власності відповідним суб'єктом права самостійно з одержанням переваг над конкурентами чи шляхом дозволу третім особам використовувати об'єкт права інтелектуальної власності за винагороду. Протягом останніх років в Україні ведеться активна робота щодо удосконалення національного законодавства з питань охорони інтелектуальної власності та приведення його у відповідність до норм міжнародного права і, в тому числі, норм Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) – одного з основних міжнародних договорів щодо охорони та захисту прав інтелектуальної власності) [1].

Питання щодо різних аспектів правової охорони різноманітних нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності досліджували: Андрощук Г.П., Дроб'язко В.С., Дроб'язко Р.В., Крайнев П.П., Підопригора О.А., Прахов Б.Г., Святоцький О.Д., Цибульов П.М., Шевелева Т.М. та інші науковці. Однак, сьогодні існує нагальна потреба у про-

веденні аналізу та систематизації ряду положень щодо цих об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, метою цієї роботи є аналіз нормативно правових актів та наукових досліджень, що стосуються охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, визначення критеріїв їх охороноздатності, видів охоронних документів, підстав для дострокового припинення дії охоронних документів та систематизація цих положень..

Законодавцем у ст.420 Цивільного кодексу України визначений перелік об'єктів інтелектуальної власності [2], однак, у нормах національного законодавства відсутня будь-яка класифікація таких об'єктів, що викликає незручності у роботі з ними. У науковій та навчальній літературі з інтелектуальної власності об'єкти права інтелектуальної власності, як правило поділяють на групи. Однак, науковці по різному підходять до питання класифікації таких об'єктів. Слід сказати, що сьогодні не існує єдиної точки зору ані щодо кількості груп об'єктів права інтелектуальної власності, ані щодо того до якої з цих груп, які саме об'єкти треба відносити. Так, Підопригора О.А. та Підопригора О.О., поділяють об'єкти права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права [3, с.31] та об'єкти промислової власності [3, с.62]. Дроб'язко В.С. та Дроб'язко Р.В., на підставі спільних ознак виділяють чотири групи об'єктів права інтелектуальної власності серед яких: об'єкти авторського права і суміжних прав, об'єкти промислової власності, засоби індивідуалізації продукції, робіт, послуг та нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності. При цьому, до останньої групи віднесено - сорти рослин, породи тварин та топографії інтегральних мікросхем, а до об'єктів промислової власності – винаходи, промислові зразки, корисні моделі та комерційну таємницю [4, с.17]. Хоча, відверто кажучи, комерційну таємницю навряд можна віднести до об'єктів промислової власності, оскільки, цей об'єкт має певні особливості і на відміну від винаходів, промислових зразків, корисних моделей та інших об'єктів промислової власності, не підлягає державній реєстрації. В силу особливостей комерційної таємниці, і навіть її нетрадиційності, механізм правової охорони комерційної таємниці суттєво відрізняється від механізму правової охорони об'єктів промислової власності. Крім того, у зазначеній класифікації не знайшли свого місця такі об'єкти права інтелектуальної, як наукові відкриття та раціоналізаторські пропозиції.

Слід сказати, що на думку автора цієї статті, найбільш вдалою є класифікація об'єктів права інтелектуальної власності (не тільки за

кількістю груп, а і за їх наповненням), проведена П.М. Цибульовим, який поділяє їх на три групи, а саме: об'єкти промислової власності; нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності та об'єкти авторського права і суміжних прав. До нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності Цибульовим П.М. віднесено – сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, наукові відкриття та раціоналізаторські пропозиції [5, с.56-57]. Крім того, зазначена класифікація не суперечить нормам Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року, до якої приєдналася Україна, де у переліку об'єктів промислової власності не йдеться про раціоналізаторські пропозиції, комерційну таємницю (секрети виробництва), селекційні досягнення тощо [5].

Будь-яка власність завжди має потребу в охороні, в тому числі і власність інтелектуальна. Способи охорони прав інтелектуальної власності відрізняються від способів охорони матеріальних об'єктів. Основним способом охорони об'єктів права інтелектуальної власності є видача суб'єкту права інтелектуальної власності охоронного документа – патента чи свідоцтва на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється.

Охорона прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності регламентується Цивільним кодексом України, а на такі нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, як сорти рослин та топографії інтегральних мікросхем спеціальними законами України: «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем». Що ж стосується інших нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності (породи тварин, комерційні таємниці, ноу-хау, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції), на цей час ще не прийняті спеціальні закони щодо їх правової охорони, хоча ряд питань регулюється нормативними актами різної галузевої належності та різної юридичної сили.

Слід зазначити, що охоронні документи на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, як правило видаються Урядовими органами державного управління до ведення яких віднесені спеціалізовані види діяльності за напрямом яких створюються ці нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Отже, розглянемо питання правової охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності

Відповідно до ст.1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р., *сорт рослин* – окрема група рослин

(клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів[7]. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 15 грудня 1993 р. (у редакції від 21.12.1999р.), закріплює тільки загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві і не відповідає нормам Цивільного кодексу України. Цей закон визначає поняття селекційного досягнення [8, Ст.1], аналізуючи яке можна дійти висновку, що *порода тварин* – це селекційне досягнення у тваринництві, результатом якого є виведення групи племінних тварин (порода, породний тип, лінія, сім'я тощо), яка має нові високі генетичні ознаки, що стійко передаються їх потомкам. Слід також сказати, що селекційне досягнення у племінному тваринництві визнається винаходом.

Охоронним документом, що закріплює права на сорти рослин та породи тварин є патент. Термін дії такого патенту становить 30 років для сортів рослин (і 35 років для дерев та винограду) та пород тварин. Заявка на видачу патенту надсилається заявником до Урядового органу державного управління, що діє у складі центрального органу виконавчої влади з питань сільського господарства і продовольства. Цим органом проводиться державне випробування сорту рослин чи породи тварин і у разі позитивних результатів випробування здійснює державну реєстрацію такого об'єкта інтелектуальної власності і видачу патенту заявнику.

Критеріями охороноздатності сортів рослин є: 1) придатність для правової охорони; 2) задоволення потреб суспільства; 3) безпека для рослинного і тваринного світу та довкілля.

Підставами для дострокового припинення дії охоронного документа (патенту) на сорти рослин та породи тварин є: 1) письмове повідомлення власника прав інтелектуальної власності до центрального органу про відмову від своїх прав; 2) несплата щорічного збору за підтримання чинності охоронного документа; 2) рішення центрального органу виконавчої влади з питань сільського господарства і продовольства у випадках передбачених законодавством.

Виконуючи Програму інтеграції України до Європейського союзу схвалену Указом Президента України від 14.09.2000 №1072 [9], Кабінетом Міністрів було завершено утворення у складі міністерств та інших центральних органів виконавчої влади відповідних урядових органів державного управління у певних сферах. В результаті, було створено в тому числі і державний орган у сфері охорони прав на сорти рослин – Держсортслужбу України, якій надано певні повнова-

ження стосовно сортів рослин у сфері інтелектуальної власності. Держсортслужба здійснює внутрішню політику в галузі інтелектуальної власності на сорти рослин, сприяє ефективній діяльності представника та його заступника у Раді Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин. Крім того, Кабінетом Міністрів України постановою від 21 липня 2005 року створив Міжвідомчу координаційну раду з інтелектуальної власності на сорти рослин, як постійно діючого консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України [10]. Метою створення цієї ради є координація досліджень і розробок у галузі охорони прав на сорти рослин представниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади і сприяння впровадженню результатів у практику. Ці заходи дозволили поліпшити роботу з формування ефективного використання сортових рослинних ресурсів.

Компонування інтегральної мікросхеми (ІМС) – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Тобто, ІМС – це частина напівпровідникової пластини, в обсязі і на поверхні якої сформовані елементи напівпровідникової мікросхеми, між елементні з'єднання і контактні площадки [11, с.261].

Правове регулювання правовідносини, щодо цього об'єкта інтелектуальної власності, здійснюється на підставі норм Цивільного кодексу України та спеціального Закону України «Про охорону прав та топографії інтегральних мікросхем».

Охоронним документом що засвідчує право на топографію (компонування) інтегральної мікросхеми є свідоцтво, строк дії якого 10 років від дати подачі заявки до Установи топографії. Реєстрація топографії (компонування) інтегральної мікросхеми здійснюється під відповідальність заявника щодо придатності компонування інтегральної мікросхеми та шляхом занесення відомостей про неї до Державного реєстру України топографій інтегральних мікросхем та публікації відомостей про таку реєстрацію в офіційному бюлетні.

Обсяг правової охорони цього об'єкта інтелектуальної власності визначається зображенням цього компонування на матеріальному носії. *Критерієм охороноздатності є* - оригінальність такого компонування інтегральної мікросхеми.

Охорона прав не поширюється на ідеї способи, системи, технологію або закодовану інформацію, що можуть бути втілені в компонування ІМС [12, ст.4].

Дія охоронного документа (свідоцтва) може бути припинена: 1) за заявою власника прав на топографію (компонування) інтегральної мікросхеми, якщо це не суперечить умовам договору з третіми особами; 2) несплата щорічного збору за підтримання охоронного документа тощо.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Правова охорона комерційної таємниці здійснюється відповідно до норм Цивільного та Господарського кодексів України. Однак, основні норми що стосуються регулювання правовідносин, пов'язаних із комерційною таємницею, містяться у ряді нормативно-правових актів різної галузевої належності, а також різної юридичної сили, в тому числі в міжнародних договорах. Тим не менш, правове регулювання питань, що пов'язані з комерційною таємницею сьогодні можна назвати недостатнім. Тому, ця проблема потребує вирішення шляхом внесення змін у чинне законодавство або шляхом прийняття спеціального закону.

Шевелева Т.М. виділяє такі ознаки комерційної таємниці: 1) інформативність комерційної таємниці (в тому розумінні, що комерційна таємниця є інформацією); 2) комерційна цінність інформації, що становить комерційну таємницю, в силу її секретності; 3) захищеність комерційної таємниці, тобто запровадження заходів щодо збереження її секретності, а саме встановлення на підприємстві відповідного режиму [13, с.10].

Законодавством не передбачена видача будь-якого охоронного документа на цей нетрадиційний об'єкт інтелектуальної власності та його реєстрація внаслідок конфіденційності такої інформації.

Об'єктом правової охорони комерційної таємниці є відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Основним способом охорони комерційної таємниці є застосування заходів, що гарантують збереження її конфіденційності, в тому числі серед співробітників комерційних структур, а також їх ділових

партнерів по бізнесу. Умови конфіденційності, зокрема, можуть охоронятися договором.

Крім того, на державних службовців нормами різних нормативних актів і в тому числі Цивільним кодексом України покладається обов'язок щодо її збереження (в тому числі від розголошення, крім випадків коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення) від недобросовісного комерційного використання інформації, яка є комерційною таємницею і надана цим органам з метою отримання дозволу на певний вид діяльності, а також в інших випадках, якщо комерційна таємниця стала відомою посадовим особам органів державної влади у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

Охорона комерційної таємниці здійснюється доки існує сукупність ознак, необхідних для визначення відомостей як таких, що становлять комерційну таємницю (до дати, коли відомості, що становлять комерційну таємницю стали відомі невизначеному колу сторонніх осіб або навіть одній такій особі).

Досить схожий, але більш наближений до виробництва зміст має поняття секрети виробництва або ноу-хау.

Шевелева Т.М. зазначає, що правові норми щодо ноу-хау існують в європейському законодавстві, але відсутні в Угоді ТРІПС. Питання щодо правового статусу ноу-хау виникає переважно при укладанні ліцензійних та інших договорів щодо розпорядження об'єктами права інтелектуальної власності [13, с.10]. В Україні термін «ноу-хау» вживається у Законах України «Про іноземні інвестиції», «Про інвестиційну діяльність», у міжнародних торгових договорах між Україною і США, Україною та ЄС, конвенціях про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна, у підзаконних актах Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств. Однак, чітке нормативне визначення цього поняття у національному законодавстві до цього часу відсутнє.

Ноу-хау називають – конфіденційні знання, що містять відомості технічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру, використання яких забезпечує певні переваги особі, яка їх одержала.

Об'єктами майнових прав на ноу-хау можуть бути: - матеріальні носії інформації про ноу-хау, у тому числі оригінальні (виготовлені авторами) носії інформації про ноу-хау, у вигляді документів і (або) натуральних зразків яких-небудь виробів, що буває рідко і вважається

досить небажаним, і копій (тиражу) оригінальних носіїв інформації що можуть мати вигляд; - матеріальні продукти, виготовлені відповідно до конкретного ноу-хау. [14, с.34].

Підопригора О.А. аналізуючи питання правової охорони та захисту ноу-хау зазначає, що – «Спеціального захисту для інформації на зразок ноу-хау не існує. Для цього використовуються загальні норми зобов'язального права» [3, с.195].

Раціоналізаторська пропозиція – це визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

У своєму дослідженні Святоцький О.Д., Крайнів П.П., Прахов Б.Г., деталізуючи поняття «раціоналізаторська пропозиція», визначають її, як особливий об'єкт інтелектуальної власності. Який містить в собі новизну в межах того підприємства, якому його подано, є корисним, тобто комерційно вартісним для підприємства, є результатом власності творчості заявника [15, с.24] .

Об'єктом правової охорони раціоналізаторської пропозиції є технологічне (технічне) або організаційне рішення у певній сфері діяльності.

Раціоналізаторська пропозиція має відповідати трьом вимогам: 1) вона має належати до профілю підприємства, якому вона подана; 2) повинна бути новою; 3) має бути корисною підприємству, якому подана [3, с.105] .

Охоронним документом, що засвідчує право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є посвідчення на раціоналізаторську пропозицію, що видається юридичною особою до якої автором (авторами) була подана заява, в діяльності якої ця раціоналізаторська пропозиція може бути використана, незалежно від того, чи є автор її працівником. Вказана юридична особа проводить попередню перевірку та розгляд по суті, після чого здійснює реєстрацію раціоналізаторської пропозиції та направляє її на розгляд та надання висновку до тих підрозділів, діяльності яких вона безпосередньо стосується (цех, відділ тощо). У разі позитивного висновку у 15-ти денний термін з моменту надходження раціоналізаторської пропозиції її автору повідомляється про визнання пропозиції раціоналізаторською і прийняття її до використання, після чого видається документ, що посвідчує право автора раціоналізаторської пропозиції на цей об'єкт права інтелектуальної власності. Однак, норми Цивільного Кодексу України не містить посилання та те, який саме документ засвідчує

право на раціоналізаторську пропозицію. Це питання регулюється пунктом 35 Тимчасового положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні [16] та Положенням про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію та порядок його видачі [17]. Крім того, чинне законодавство України не містить жодних норм щодо регулювання порядку складання, подання та розгляду заяв на раціоналізаторську пропозицію. Таким чином, фактично це питання віднесено до відання суб'єктів господарювання, які подають заяви на раціоналізаторські пропозиції, тому, з метою врегулювання цього питання кожне підприємство за допомогою Методичних рекомендацій про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затверджені наказом Держпатенту України [18], має розробити внутрішній акт.

Отже, свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію є правовстановлюючим документом, який чинний у межах юридичної особи, що його видала.

Об'єктом правової охорони раціоналізаторської пропозиції є: 1) матеріальний об'єкт або 2) процес. Обсяг правової охорони визначається описом раціоналізаторської пропозиції та кресленнями в разі їх наявності.

Критеріями охороноздатності раціоналізаторської пропозиції є: 1) конкретне практичне розв'язання поставленої задачі технологічного, технічного або організаційного характеру; 2) локальна новизна 3) корисність.

Слід звернути увагу на те, що Цивільний кодекс України, нормами якого регулюються правовідносини щодо зазначеного об'єкта права інтелектуальної власності не містить норм, ані щодо термінів правової охорони цього нетрадиційного об'єкту, ані щодо підстав дострокового припинення такої охорони.

Розглядаючи раціоналізаторство, як складову інноваційної діяльності в умовах розвитку економіки знань, Бутнік-Сіверський О., зазначає, що раціоналізаторські пропозиції з переходом до ринкової економіки та прийняттям оновленого Цивільного кодексу України і спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, набули нових правових ознак, які віддалили їх від правової площини, яку отримали винаходи та інші об'єкти права інтелектуальної власності. Раціоналізаторські пропозиції, хоча й набули статусу об'єкта права інтелектуальної власності, але в новому середовищі втратили свою економіко-правову цінність та важливість як інструмент впливу на

структурні зміни в економіці, пов'язані з технологіями під час переходу до інформатизації економіки [19, с.44].

Наукове відкриття – встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Зміст наукового відкриття становлять знання про те, що цей об'єкт наукового відкриття (закономірність, властивість, явище) існує. Наукове відкриття, яке проявляється у вирішенні завдань пізнання, полягає у виявленні суттєвих, необхідних, таких, що повторюються, зв'язків у матеріальному світі, а не у встановленні якихось раніше не відомих матеріальних об'єктів [11, с.206-207]. З моменту оприлюднення, вони стають суспільним надбанням і можуть вільно використовуватись кожною особою, яка в цьому зацікавлена.

Охоронним документом, що засвідчує право інтелектуальної власності на наукове відкриття є диплом на наукове відкриття та його державна реєстрація. Диплом визнає результат наукової творчості науковим відкриттям, визначає авторство особи, що зробила наукове відкриття та встановлює пріоритет наукового відкриття.

Об'єктом наукового відкриття є: 1) процес наукового відкриття; 2) результат наукового відкриття, тобто об'єктивно існуюча якісна сторона матеріального світу, яка не була відома раніше.

Об'єктом правової охорони наукового відкриття є авторство, пріоритет наукового відкриття, право на назву наукового відкриття, включаючи і право надання науковому відкриттю імені автора або спеціальної назви за його бажанням. Слід сказати, що особливістю цих об'єктів права інтелектуальної власності є те, що сама природа наукових відкриттів виключає за їх авторами монопольні права на них, однак автор наукового відкриття має право претендувати на визнання та матеріальне і моральне заохочення його наукових заслуг суспільством.

Критеріями охороноздатності наукового відкриття є: 1) новизна; 2) науковий результат, що вносить докорінні зміни у рівень пізнання (фундаментальність); 3) достовірність.

Правова охорона наукового відкриття згідно ч.2.ст.458 ЦК України здійснюється у порядку, встановленому законом, однак ЦК України не містить норм, що закріплюють особливості набуття правової охорони цього нетрадиційного об'єкта права інтелектуаль-

ної власності, тому це питання вирішується сьогодні у загально цивілістичному порядку.

Проведений аналіз свідчить, що в останні декілька років в Україні проведена серйозна робота щодо удосконалення нормативно-правової бази регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності, і в тому числі охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності. Але, відверто кажучи, чинне законодавство, що регламентує саме питання охорони прав на нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності містить ряд протиріч і, нажаль, у ряді випадків регламентує лише окремі питання, що пов'язані з нетрадиційними об'єктами інтелектуальної власності. Тому, сьогодні існує гостра потреба в удосконаленні законодавства про охорону нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності й прийняття спеціальних законів щодо охорони пород тварин, комерційної таємниці, ноу-хау, раціоналізаторської пропозиції та наукових відкриттів.

Список літератури

1. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: тексти офіційних документів. – К., 1998;
2. Цивільний кодекс України від 16.01 2003.// *Голос України* , 12.03.03. - №45-46;
3. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України: Навч. Посібник для студентів юрид.вузів і фак. Ун-тів. – К.: Юринком Інтер, 1998. -336с.;
4. Дроб'язко В.С., Дроб'язко В.Р. Право інтелектуальної власності: Навч. Посібник – К.: Юринком Інтер, 2004. – 512с.;
5. Цибульов П.М. Система інтелектуальної власності: Інтелектуальна власність.-К., № 5, 2005. – С. 56-61.;
6. Парижская конвенция об охране промышленной собственности от 20 марта 1883 г. // Богуславский М.М. Патентные вопросы в международных отношениях. – М., 1962;
7. Про охорону прав на сорти рослин. Закон України від 21 квітня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради* .- 1993. -№21.-Ст.218;
8. Про племінне тваринництво. Закон України від 15 грудня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради*.- 1994. - № 2. -Ст.7;

9. Про програму інтеграції України до Європейського союзу. Указ Президента України від 14.09.2000 №1072 // Офіційний вісник України, 2000 р., №39, стор. 2, ст.1648;

10. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з інтелектуальної власності на сорти рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 року № 621 // Офіційний вісник України, 2005 р., №30, ст.1804;

11. «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.11.1997

12. Право інтелектуальної власності: Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. Ред. М.В.Паладія, Н.М. Мироненко, В.О.Жарова – К: Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.

13. Шевелева Т. Правові аспекти регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, в проекті Закону України «Про охорону прав на комерційну таємницю»: Інтелектуальна власність.- К., № 7, 2008. – С. 9-14;

14. Кунцевич В. Про «ноу-хау» // Інтелектуальна власність.-К., № 4, 2005. – С. 32-38;

15. Святоцький О.Д., Крайнів П.П., Прахов Б.Г. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію / За ред. Святоцького О.Д. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 128с.;

16. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні (в редакції Указу Президента України від 22.07.94 №324/94;

17. Наказ державного патентного відомства України від 22 серпня 1995 року № 129 «Про затвердження положення про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію та порядок його видачі»;

18. Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затвержені наказом Держпатенту України від 27 серпня 1995р. №131;

19. Бутнік-Сіверський О. Раціоналізаторство – складова інноваційної діяльності в умовах розвитку економіки знань // Інтелектуальна власність. – К. вип.№8, 2007. – С.41-50.